

У ГЛИБ ВІКІВ

ПАМ'ЯТКИ АСТРОАРХЕОЛОГІЇ У ЗІБРАННІ МІЗИНСЬКОГО МУЗЕЮ

У 1964-2008 рр. автором на Середній Десні (Чернігівщині і Сумщині) було зібрано дуже велику колекцію предметів археології з первісною орнаментикою, де проявилися сліди місячного протокалендаря. У 1992 р. у фільмі про музей на це звернув особливу увагу науковий консультант фільму «Скарбниця давнини» О. П. Моція. Це теж стимулювало авторські пошуки таких орнаментів, і в 2008 р. ми отримали ряд наукових публікацій по згаданій темі. Вони зроблені в основному на Сумщині¹.

«Започаткували» їх, до речі, доярки. Вони у 1975 р. сповістили автора, що на острові Дубина в с. Кирилівці будівники кошари «знайшли якісь черепки». Наші розкопки пошкодженого р. Лоскою могильника виявили поховання (трупоспалення) сосницької культури фінальної доби бронзи. У темній лінзі поховального вогнища на глибині 145 см знайдено сітьові грузики з глини, відтиск раковини з отвором для носіння на шії, зображення сузір'їв Лева, Скорпіона та ін., які утворилися обвугленими лозинами, вбитими в материковий пісок на дні поховальної ями. Вище них було загадкове біле коло, що нагадувало зображення Місяця².

Але найбільшу цінність має розвал глиняної посудини (20 см вінчика в діаметрі). Її прикрашав фриз великих заштрихованих трикутників. Вони, на думку С. С. Бережанської, означають зоряне поле³. Але в таких трикутниках кількість «боріз» довільна. На нашій посудині підрахунок ліній дав дивні записи: $(2+7=9)+(3+6=9)+(4+5=9)$... Виникло запитання: де в природі ці первісні землероби-островітяни повинні були часто бачити ці загадкові ритми?

Їх постійно демонструє диск Місяця. Два дні він не світить – це фаза нового Місяці. Після появи молодого серпика – дня неотенії – проходить 7 днів – серп обертається в напівдиск – фаза закінчується. Її ритми будуть: $2+7=9$. Це фаза молодика. Круглим Місяць у небі неозброєному оку буде здаватися три дні. На 4-ий день диск «ущерблюється» - настає рушак – дуже поганий день. Минає ще 6 днів, і Місяць перетворюється у напівдиск. Фаза закінчується. Її ритми будуть: $3+6=9$. Це фаза Місяця-рушака в циклі візуального землеробського календаря.

У піску лозинами була викладена і «освященна сімка». На посудині її, гадаємо, символізує ківш сузір'я Лева – $3+4=7$. (Інші зображення потребують додаткового вивчення). Схоже, що це зображення сузір'я Лева: в календарі символізувало (як і на мальтинській палеолітичній блясі) фази Місяця-старичка і молодика окремо.

Важливо, що аналогів розглянутій орнаментальній композиції ми не виявили. Отже, вона – унікальна не лише в масштабі Мізинського музею. До речі, проблемам астроархеології, як відмічають деякі дослідники, в Україні уваги не приділяють. Не досить добре розгледів її спочатку й автор. Так, загадкою залишилися (десь загублені в музеї) глиняні плитки з проколотими лозинками отворами. Їх уламки

мені нагадували тоді якісь зображення сузір'їв, у що вірити тоді не хотілося, бо це «дуже велика новина»...

Але ж послідовності відрахунку фаз на посудині не витримано: після фази Молодика так йде фаза рушака. Це нагадує якусь «ребусно-астрономічну» календарну композицію, яку могли використовувати в ритуальній справі, пов'язаній з астрономією, магією родючості Землі. Вона тут могла фігурувати разом з небом, якимсь божеством.

Календар перших землеробів краю

Продовжуючи пошук селенарної семантики в керамічній орнаментіці, варто згадати особливі знахідки з історії племен шнурової кераміки, які давно викликають дискусії в археологів Східної Європи⁴. На Середній Десні поселеннями цих ранньоземлеробських індоарійських племен тепер займається лише Мізинський музей. Досі на карті Середньодніпровської культури Середнє Подесення виглядало як напівпустинний регіон. На сьогодні ця проблема публікаціями Мізинського музею знята⁵. Серед багатьох виявлених нами пунктів особливою виявилася Попова у с. Курилівці. Так удалося знайти блок середньодніпровської посудини, на якій мотузком і різцем було відтворено великий трикутник, ритми якого зливаються з фазами місячного календаря, мабуть, першої половини другого тисячоліття до н.е. Він древніший календаря з Дубини. Ще важливішим є розвал посудини з урочища Рвачка, яке лежить на 1,5 км східніше від с. Мізина, на лузі в Десні на рівні води.

Тут, на глибині 2,5 м, у глею – дуже твердих алювіальних відкладеннях без типової для всіх поселень піщаної «подушки» - виявлено значне скупчення уламків середньодніпровської кераміки з кількох посудин. Прошарок рудого піску з болотною рудою лежить нижче. Отже, є підстави вважати, що тут за 1 км від краю архіпелага болотних дюн Березова на мілководді було свайне поселення, модне в ту добу енеоліту в Європі.⁶ Загадкові сваї знайдено мною в Десні – на 100 м західніше Рвачки.

Але найзагадковішим є розвал знайденого тут, на Рвачці, горщика-світильника (?), прикрашеного рядами глибокорельєфних ялинкових наколів, які немовби зійшли з мізинського палеолітичного браслета. Ці «орнаменти-брати» розділяють 10-15 (?) тисячоліть часу.

Неолітичний календар

Дослідники відзначають високий рівень первісної астрономії в добу бронзи і неоліту⁷. Але поруч з дивними палеолітичними неолітичними орнаменти виглядають вкрай примітивними, тому ми і не намагалися шукати в них місячні календарі. Але насторожували спіралі, нанесені на гострі днища посуду. Семивиткова спіраль з блоку миски, викопаної на Дубині, була сприйнята автором як «священна сімка». Вона нагадувала знамениту спіраль з мальтинської бляхи доби палеоліту, яку ми пов'язуємо із фазою Місяця-старика та Місяця-молодика, коли підрахунок днів йде з середини⁸.

Через 32 роки у мене виникла ідея підрахунку кількості поясів орнаменту, нанесеного лунками на гостродонну неолітичну миску. Ямки були нанесені хаотично. Було виявлено, що групуються вони не в пояси, а в дугоподібні промені, які йдуть від спіралі. У кожному промені було по 11 ямок-одиниць. Сплюсувавши число в променях і в спіралях, ми отримали по 18 одиниць $11+7=18$.

Саме стільки днів має напівцикл молодого Місяця, починаючи з фази нового Місяця – дня його зачаття в небі. На 19-ий день настає день рушака – початок ущерблення диска. На неолітичній посудині цей день виникає, коли складено ритми спіралі, ямки променя і пояса: $7+11+1=19$. Цей запис відбиває ритми на мисці і в небі. Додавши до них 7 днів спіралі (фази старика) та три уцілілі пояси наколів, що лежать вище «пояса рушака», отримуємо 29 одиниць – скільки днів має короткий напівцикл Місяця. День № 30, видно, означав вінець, що відламався в

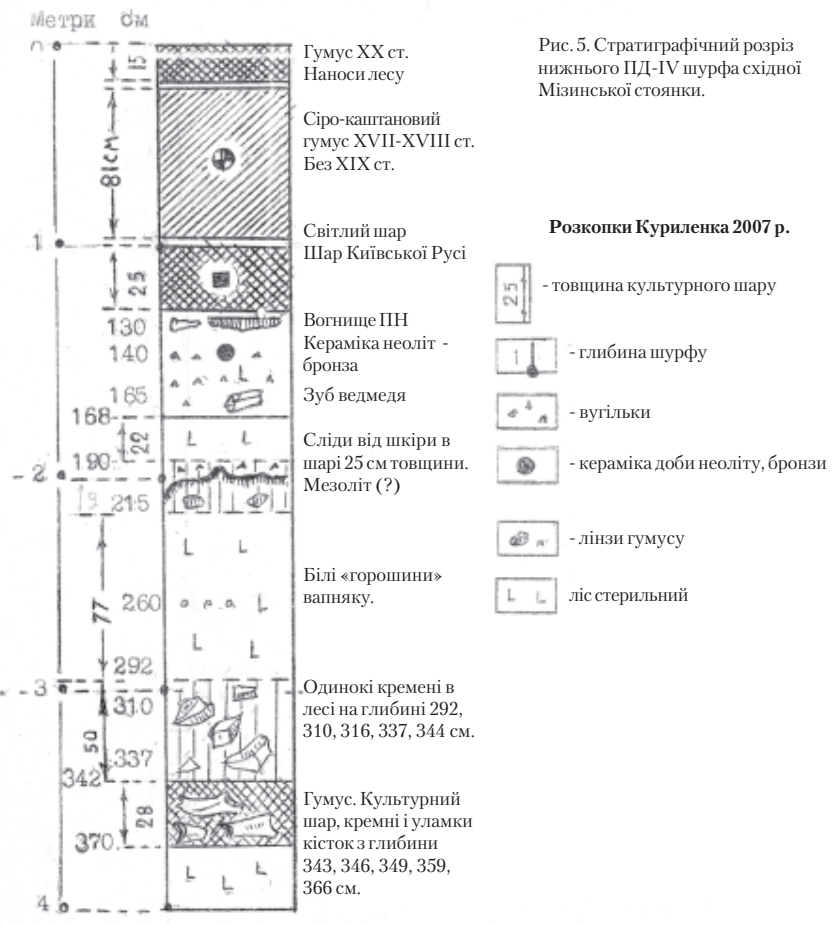
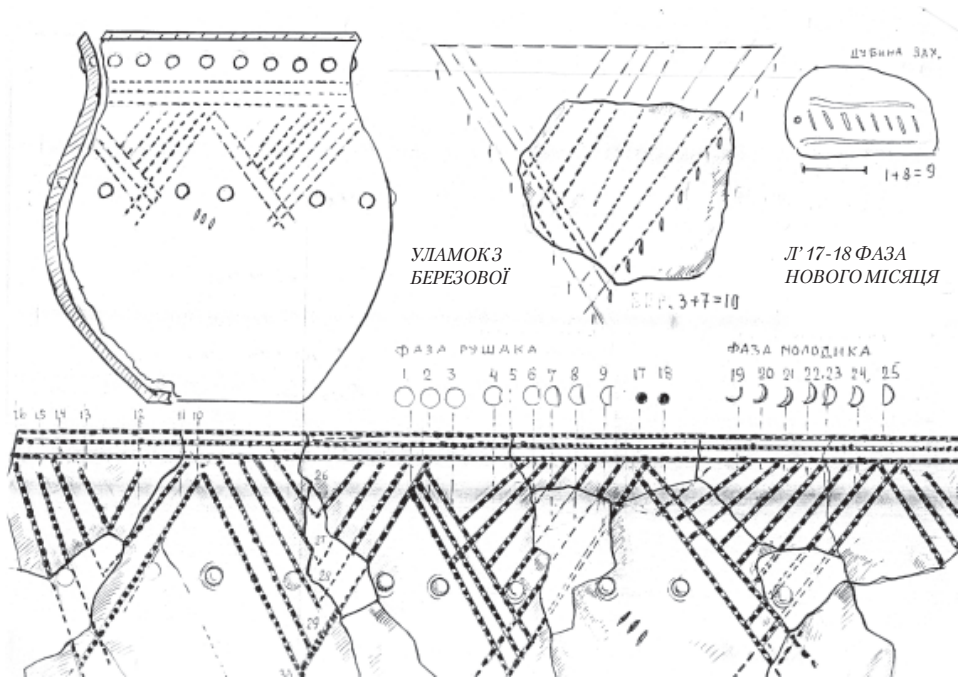
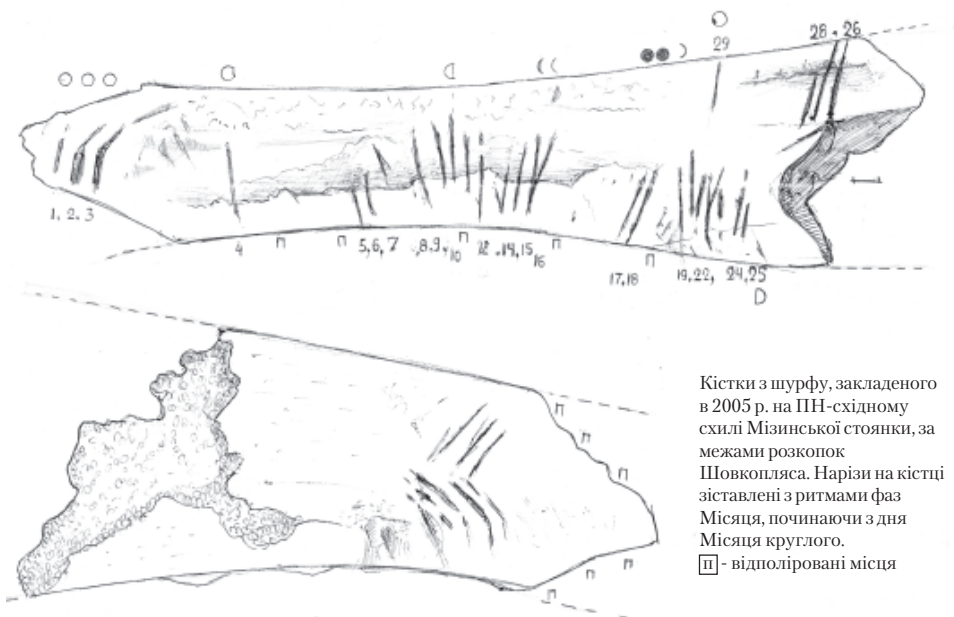
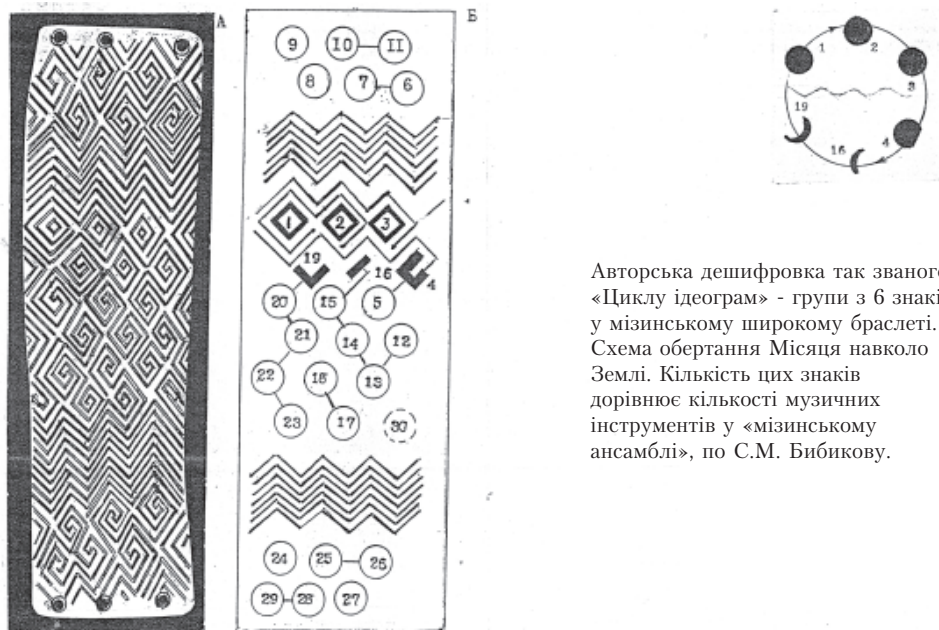

Рис. 5. Стратиграфічний розріз нижнього ПД-IV шурфа східної Мізинської стоянки.

Кістки з шурфу, закладеного в 2005 р. на ПН-східному схилі Мізинської стоянки, за межами розкопок Шовкопляса. Нарізи на кістці зіставлені з ритмами фаз Місяця, починаючи з дня Місяця круглого.
 П - відполіровані місця

Мізинський широкий браслет і його схема

Авторська дешифровка так званого «Циклу ідеограм» - групи з 6 знаків у мізинському широкому браслеті. Схема обертання Місяця навколо Землі. Кількість цих знаків дорівнює кількості музичних інструментів у «мізинському ансамблі», по С.М. Бибікову.

усіх трьох зразках такої композиції, виявлених на Дубині і на уламку з поселення Дзвінкове. На цих мисках товщина стінок дуже зменшується по мірі руху від днища: вінець у них чомусь робили тонким.

Отже, простежено, що посудина має ритми 29-30, у композиції виділено ритми циклу – фази молодика, Місяця, що наростає, день рушака і т.ін. Ритми композиції накладаються на ритми Місяця. Мисливці доби неоліту вже знали про «священну 7», яка пов'язана з днем смерті і зародження Місяця, а може, і взагалі всього живого на Землі.

Палеолітичні місячні календарі

Давно ввійшли в історію пошуки палеолітичних місячних протокалендарів. У інвентарі Мізинської стоянки першим їх почав шукати теоретично, мабуть, О. П. Окладников, а практично – Б. О. Фролов⁸. Але в його методиці домінують громіздкі «математичні конструкції». Ми підійшли до дешифровки «орнаментів» на браслетах та фігурках «птахожінок» з позицій мистецтвознавця. Але це було не так просто.

Місячний протокалендар я шукав спочатку лише в «шум'ячому» - ялинковому браслеті. Що стосується браслета «широкого» - меандрового, то у 1978 р. ми з І. Г. Шовкоплясом (автором розкопок стоянки) щиро посміялися над «диваком» із Сибіру (як я дізнався пізніше) – Фроловим, що «шукав календар» у широкому браслеті. Його я теж ввів у свою дисертацію, потім років два шукав «причини давніх помилок» сибіряка. І став найпалкішим захисником його ідей про наявність в браслеті селенарної семантики. Але шукав її з позицій мистецтвознавця, а не математика.

Кількість ромбоеандрів у широкому браслеті було замінено отворами. Їх виявилось 29-30. Стільки днів займає місячний цикл. А всі отвори-ромбоеандри первісний митець об'єднав у групи по 5 одиниць - стільки людина має пальців. Усі групи пов'язані з фазами Місяця і мають свої знаки-символи, які теж об'єднані в групу 6 ідеограм фаз Місяця (ритми 1, 2, 3, 4, 16, 19). Ця група – композиційна і семантична домінанта композиції, де дві групи 7-елементних зигзагів грають, мабуть, роль оберегів («священна 7») та декоративних вставок. Фаза рушака (ритми 4-5) доповнена гніздами 6-11, а фаза молодика (ритми 19-23), доповнена ритмами 24-27. Палеолітичний протокалендар, на відміну від неолітичного, розпочинається з дня повного Місяця. День Рушака займає ромбоеанд №4, а фазу новомісяччя – ромбоеандри 17 та 18. Отже, всі ромбоеандри влучно сідають на ритми місячного календаря. Обидва браслети відбивають селенарну семантику. Модель найпростішого протокалендаря знаходить на пластині з Мізинської стоянки і Фролов (8. С. 191).

У 2005-2008 рр. кілька моделей місячного палеолітичного протокалендаря мною було надруковано в різних виданнях на Сумщині. В їх числі і модель з Новгород-Сіверського, і модель дуже простого та зручного в роботі протокалендаря з Мізинської стоянки Східної. Її було знайдено автором у 2005 р. в західному 2-ому шурфі, закладеному за 10 м. від музею на глибині 4 м. На площі до 1, 5 кв.м було виявлено невелике скупчення кремню і кісток викопних тварин, включаючи мамонта. На деяких уламках кісток зубра простежено сліди стесування, шліфування, полірування, нарізні спрощені шеврони, нанесена на залишок копаниці з ноги зубра композиція награвірованих груп ліній. Вони влучно сідають на ритми місячного циклу та на ритми мізинських браслетів і можуть служити в ролі місячного календаря і сьогодні. Але головне у тому, що згадана модель є прообразом знаменитих унікальних виробів – мізинських браслетів. Вони дещо пояснюють і призначення браслетів, які були не календарями, а скоріше ребусною копією календаря.

Закладений нами шурф №4 – Південний багатий дрібними відщепами кісток, які були знесені водою з верхніх підвищень, як це було і при спостереженні інших дослідників стоянки⁹. Напрямок такого потоку простежено і в шурфі №2. Там

кістки, включаючи шийний хребець мамонта–атланта лежали по лінії північ–південь. Інвентар східного сектора стоянки подрібнений, що можна пов'язувати з існуванням у північніших підвищеннях якоїсь майстерні по обробці кісток чи кухонного осередку. Але в шурфах нами досліджено поки що площі в середньому по 1 кв.м. Вони мали обмежено розвідковий характер.

Мізинці, безумовно, не були «піонерами астрономії» - не були винахідниками протокалендаря. Старішим за мізинський був новгород-сіверський протокалендар, оскільки ця стоянка древніша Мезенської¹⁰. В цій моделі використано лише три види знаків: «палиці загнані в землю», які передають дні напівциклу старого, «палиці з гілками» означають кінець і початок напівциклів, та «мітли», якими означено фазу нового місяця (дні №16 та 17) та весь молодий напівцикл. Ритм №30, потрібний лише в довгому циклі, передано палицею. Цей протокалендар, як і мізинський, розпочинається з дня повного Місяця. Існує протокалендар і набагато старіший згаданих.

Джерела та література:

1. Куриленко В. Е. Памятники археологии на стыке Сумщины и Черниговщины у с. Мезин. // Питання археології Сумщини. – Суми, 1990. – С. 38-39.
2. Куриленко В. Е. Археологічний щоденник №4. – С. 72.
3. Березанская С. С. Северная Украина в эпоху бронзы. К., 1981. – С. 186.
4. История Украинской ССР. – К., 1981. – Т. I. – С. 117.
5. Куриленко В. Е., Бунятян К. П. Пам'ятки середньодніпровської культури Середнього Подесення // Археологія №4. 2006. – С. 88-94. Археология СССР. Эпоха бронзы лесной полосы СССР. М., 1987. – С. 36.
6. Всемирная история. М., 1955. – Т. I. – С. 241-243.
7. Дж. Вуд. Солнце, Луна и древние камни. – М., 1981. – С. 267.
8. Фролов Б. А. Числа в графике палеолита. – Новосибирск. 1974. – С. 136-138, 175.
9. Шовкопляс И. Г. Мезинская стоянка. – К., 1965. – С. 24, 34.
10. Археология Украинской ССР. – К., 1985. – Т. I. – С. 76-77.

ГЕРБ І ПЕЧАТКА КОЧУБЕЇВ

Провідною силою українського суспільства XVII-XVIII ст. було козацтво, яке очолювала генеральна, полкова та сотенна старшина. Українські історики мають певні здобутки у вивченні цієї верстви Гетьманщини, але й досі ми не можемо сказати, що ця тема висвітлена на достатньому рівні. Зокрема, це стосується старшинської геральдики, емблематики, символіки та сфрагістики.

На науковому рівні розробку цієї теми започаткував О. Лазаревський¹. Справу продовжили Г. Милорадович², М.Слабченко³, В. Модзалевський, В. Лукомський⁴. У радянський період з відомих причин ця тема була занедбана. З 1991 р., після відновлення української державності, геральдичні та сфрагістичні дослідження вийшли на новий якісний рівень. Головним координуючим центром зусиль геральдистів та сфрагістів стало Українське геральдичне товариство. Щорічно почали проводитися спеціалізовані наукові конференції та видаватися фахове видання «Знак».

Темою нашої розвідки є герб і печатка родини Кочубеїв. Відомо, що їхнім предком був кримський татарин Кучук-бей⁵. В Україні він з'явився у середині XVII ст. і прийняв православну віру під іменем Андрій. Його син Леонтій Андрійович дослужився до чина військового товариша. Одним з найвідоміших представників цієї родини судилося стати Василю Леонтійовичу. Він займав найвищі посади у гетьманській адміністрації, як-от: генерального писаря та генерального судді⁶. Проте не цими посадами він увійшов в українську історію.